

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของนักเรียน
ชั้นเด็กเล็กที่บ้านและที่โรงเรียนในหมู่บ้านจังหวัดนครราชสีมา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากรในการวิจัยนี้เป็นเด็กในหมู่บ้านโคปุระ (นามสมมุติ) จังหวัดนครราชสีมา
ที่มีอายุ 5 - 6 ปี ซึ่งเกิดใน พ.ศ. 2526 และกำลังศึกษาในระดับชั้นเด็กเล็กโรงเรียน
บ้านโคปุระ (นามสมมุติ) สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ ในปีการศึกษา 2532 ซึ่งมี
จำนวนรวมทั้งสิ้น 10 คน แยกเป็นชาย 6 คน และ หญิง 4 คน
2. ใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลประมาณ 4 เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการทางมานุษยวิทยา โดยผู้วิจัยเข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ศึกษาและใช้
การสังเกตแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งมีการจดบันทึกข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นไปพร้อม ๆ กัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

จัดกระทำโดยการนำข้อมูลภาคสนามแต่ละส่วนมาวิเคราะห์โดยใช้เทคนิค Domain
Analysis และ Componential Analysis ต่อจากนั้นจึงดำเนินการสังเคราะห์และสรุปข้อมูล
ตามแนวคำถามของการวิจัย แล้วจึงเขียนรายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์
เป็นหลัก

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ก. ลักษณะพฤติกรรมทางอารมณ์

1. ความคับข้องใจและอารมณ์โกรธ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีอารมณ์คับข้องใจหรือโกรธ ส่วนใหญ่เกิดจากการที่เด็กไม่ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนต้องการ โดยเฉพาะที่พบมากที่สุดคือ เมื่อเด็กขอเงินแล้วพ่อแม่ไม่ให้ รองลงมาคือเด็กถูกขัดขวางหรือห้ามปรามไม่ให้กระทำหรือเล่นในสิ่งที่เด็กต้องการ และเมื่อเด็กมีอารมณ์โกรธเด็กจะแสดงกิริยาอาการออกมาอย่างเปิดเผย โดยเฉพาะการร้องไห้ และการแสดงสีหน้าไม่พอใจ พบว่าการแสดงอารมณ์โกรธของเด็ก ด้วยการร้องไห้สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้ใหญ่ค่อนข้างสูง ผู้ใหญ่จึงตอบสนองต่อการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กในลักษณะต่าง ๆ เช่น การปลอบโยน การวางเงื่อนไขหรือการหลอกล่อเด็ก การให้สิ่งที่เด็กต้องการ การปลอยเฉย และการทำโทษ แต่อย่างไรก็ตามการแสดงอารมณ์โกรธของเด็กนั้น เด็กจะแสดงออกที่บ้านมากกว่าและรุนแรงกว่าเมื่ออยู่ที่โรงเรียน

2. อารมณ์กลัว พบว่าเด็กมีความหวาดกลัวสิ่งต่าง ๆ หลายประการและสิ่งที่เด็กกลัวมากที่สุดก็คือสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เช่น "ผี" รองลงมาคือสิ่งที่อยู่ในจินตนาการของเด็ก และการลงโทษของครูและพ่อแม่ และโดยเฉพาะเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนเด็กจะบอกว่ากลัวการลงโทษของครูมากที่สุด เมื่อเด็กหวาดกลัวสิ่งต่าง ๆ เด็กส่วนใหญ่จะแสดงปฏิกิริยาออกมาอย่างทันทีทันใด เช่น วิงหนี ร้องไห้ หรือตัวสั่น ขาสั่น การที่เด็กมีความกลัวในสิ่งต่าง ๆ นั้น พบว่าเกิดจากการได้รับประสบการณ์ตรง หรือคำบอกเล่า คำขู่ จากผู้อื่นและจินตนาการของเด็กเอง ในสิ่งที่ทำให้เด็กหวาดกลัวเหล่านี้ บางครั้งถ้าเด็กมีความเคยชินหรือได้พบเห็นอยู่บ่อยครั้งเด็กก็จะคลายความหวาดกลัวลงได้

3. อารมณ์อิจฉาและริษยา เป็นอารมณ์หนึ่งที่พบได้บ่อยครั้ง และเมื่อเด็กมีความอิจฉาหรือริษยาเด็กจะแสดงกิริยาออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัด ด้วยการแสดงปฏิกิริยาก้าวร้าวทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อบุคคลที่ตนอิจฉาและริษยา รวมถึงการพยายามทำตนให้เหมือนกับคู่แข่ง สาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กอิจฉาและริษยานั้น พบว่าเกิดจากความไม่ยุติธรรมในการแบ่งปันสิ่งของ และการให้ความรักความสนใจต่อลูกที่ไม่เท่าเทียมกันของพ่อแม่ รวมทั้งปฏิกิริยาที่แสดงถึงความภาคภูมิใจหรือแสดงการเยาะเย้ยของเพื่อนที่เก่ง หรือมีความสามารถสูงกว่า ซึ่งปฏิกิริยา

เช่นนี้ทำให้เด็กไม่พอใจและแสดงความรู้สึกอึดใจออกมาได้

4. อารมณ์อยากรู้ อยากเห็น พบว่าเด็กเกือบทุกคนมีความอยากรู้ อยากเห็นในเกือบทุกสิ่ง แต่เป็นความอยากรู้ อยากเห็นเท่าที่ตนเห็นและสัมผัส และโดยเฉพาะเมื่ออยู่ที่โรงเรียน ความสงสัยใคร่รู้ในสิ่งที่เป็นความรู้ ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการต่าง ๆ ยังพบได้น้อย เมื่อเด็กมีความอยากรู้ อยากเห็นในสิ่งใด ส่วนใหญ่จะซักถามเฉพาะกับบุคคลที่ใกล้ชิด นอกจากนี้ยังพบว่า การปฏิบัติของผู้ใหญ่ทั้งพ่อแม่และครูมีส่วนส่งเสริมหรือยับยั้งความอยากรู้ อยากเห็นของเด็กได้อย่างมาก

5. อารมณ์สนุกสนานร่าเริง พบว่าเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับเด็กทุกคนที่ศึกษา การแสดงออกถึงความสนุกสนานของเด็กที่เด่นชัดก็คือ การหัวเราะ ส่วนสิ่งที่ทำให้เด็กเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน พบว่าเด็กจะมีความสนุกสนานเพลิดเพลินกับแทบทุกสิ่งที่เด็กได้พบ ได้เล่นได้สัมผัสและพอใจ โดยเฉพาะเด็กผู้ชายจะพอใจกับการเล่นที่ใช้กำลัง มีการต่อสู้ และได้เคลื่อนไหวร่างกายอยู่เสมอ และยังพบว่าความสนุกสนานของเด็กจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา คือเด็กจะสนุกได้ทุกที่และทุกโอกาส

6. อารมณ์รัก การแสดงออกถึงอารมณ์รักของเด็กต่อบุคคลที่เด็กรักนั้น จะสามารถพบได้เฉพาะเด็กบางคน และเด็กมักจะแสดงออกถึงอารมณ์เช่นนี้อย่างเปิดเผย ด้วยการสัมผัสโอบกอด รวมถึงการพยายามคลอเคลียอยู่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เด็กรัก และสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีการแสดงออกถึงอารมณ์รักนั้น พบว่าเกิดจากเด็กได้รับประสบการณ์ตรง กล่าวคือเด็กได้รับการแสดงความรัก การเอาใจใส่ ความใกล้ชิดและความผูกพัน การสัมผัสจากบุคคลที่เด็กรัก

ข. ลักษณะพฤติกรรมทางสังคม

1. การเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือ ลักษณะความเป็นผู้นำของเด็กส่วนใหญ่จะพบได้เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน การแสดงออกด้วยการริเริ่มกระทำในบางสิ่งนั้นยังพบบ้างได้บ้างและไม่เด่นชัดนัก ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออกในลักษณะการวางอำนาจเหนือ ด้วยการใช้อำนาจข่มขู่บังคับให้บุคคลอื่นเกรงกลัวและยอมกระทำตามตนมากกว่า พร้อมทั้งยังพบว่าสาเหตุสำคัญที่เป็นแรงจูงใจให้เด็กแสดงกิริยาทั้งการเป็นผู้ริเริ่มหรือการใช้อำนาจข่มขู่ผู้อื่นนั้น เกิดจากเด็ก

ต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและครูมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบองค์ประกอบอื่น ๆ อีกที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีความเป็นผู้นำหรือผู้มีอำนาจเหนือ ได้แก่ ลักษณะและบุคลิกภาพของเด็ก คือ เด็กที่มีรูปร่างใหญ่โตหรือเด็กที่มีเสียงดัง รวมถึงเด็กที่มีสติปัญญา ความสามารถ และลักษณะนิสัยกล้าหาญ เด็กลักษณะดังกล่าวมักจะเป็นที่ยอมรับของเพื่อนให้เป็นผู้ทำได้มากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าโอกาสและสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้เด็กได้แสดง ความเป็นผู้นำก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีความเป็นผู้นำ

2. การเป็นผู้ตาม พบว่าเด็กส่วนใหญ่มีความเป็นผู้ตามค่อนข้างสูง พฤติกรรมการเป็นผู้ตามของเด็กนั้น เด็กจะแสดงออกด้วยการยอมกระทำตาม หรือยอมปฏิบัติตามในสิ่งที่เด็กคิดว่ากลุ่มจะพอใจ รวมทั้งการพยายามเลียนแบบพฤติกรรมผู้อื่น โดยเด็กมีความมุ่งหวังว่าพฤติกรรมที่ตนกระทำมานี้จะทำให้เพื่อนสนใจ และยอมรับตนเข้าร่วมกลุ่ม หรือเป็นการกระทำที่เด็กคิดว่าจะทำให้ผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่และครู มีความชื่นชมที่ตนยอมปฏิบัติตามหรือเชื่อฟังคำสั่งต่าง ๆ ของผู้ใหญ่

3. การร่วมมือ ความร่วมมือของเด็กจะแสดงออกด้วยการให้ความช่วยเหลือหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยพบว่าเด็กส่วนใหญ่จะให้ความร่วมมือต่อการเล่นกับเพื่อน และการช่วยเหลืองานต่าง ๆ ของพ่อแม่และครูตามที่ผู้ใหญ่มอบหมาย พร้อมกันนี้ยังพบว่าเด็กที่ได้รับการฝึกหรือได้รับมอบหมายให้มีส่วนช่วยเหลืองานของพ่อแม่ที่บ้าน จะมีแนวโน้มที่จะเป็นเด็กที่ให้ความร่วมมือดีต่อเพื่อนและครูที่โรงเรียน

4. การมีน้ำใจหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแสดงความมีน้ำใจของเด็ก ส่วนใหญ่เด็กจะแสดงออกด้วยการแบ่งปันสิ่งของให้แก่ผู้อื่น แต่ด้วยลักษณะของเด็กส่วนใหญ่แล้วมีการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางหรือมีการหวงของอยู่บ้าง จึงทำให้พบว่าการแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้อื่นนั้น เป็นไปในลักษณะที่ไม่เต็มใจมากนัก และมักจะทำก็ต่อเมื่อผู้ใหญ่บอกหรือบังคับให้ทำ

5. การเห็นอกเห็นใจ เด็กมีการแสดงออกถึงการเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอยู่บ้าง โดยเฉพาะบุคคลที่เด็กรักหรือมีความผูกพันใกล้ชิดด้วย และเด็กมักจะแสดงออกด้วยการปลอบโยนช่วยเหลือ หรือซักถาม นอกจากนี้ยังพบว่าเด็กที่แสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยที่ไม่ต้องมีใครร้องขอ จะได้รับการยอมรับจากเพื่อนอย่างมาก

6. ความเกรงใจ การแสดงออกถึงความเกรงใจของเด็กส่วนใหญ่จะแสดงออกด้วยการยับยั้งการกระทำซึ่งตนคาดว่าจะเป็นการรบกวนผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนรำคาญใจ รวมถึงการยับยั้งการกระทำที่คิดว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่เหมาะสมหรือไม่สุภาพเรียบร้อยต่อหน้าบุคคลอื่น เช่น การไม่เล่นหรือทำเสียงดังเมื่อครู่อยู่ในห้อง การไม่ยื่นคำหว่าผู้ใหญ่ ฯลฯ ซึ่งพบว่า เกิดจากการอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ที่มุ่งเน้นให้เด็กมีความเกรงกลัวและเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ก่อน ต่อจากนั้นเด็กจะค่อย ๆ พัฒนาเป็นความเกรงใจในขั้นสูงขึ้น

7. การพึ่งผู้อื่น การแสดงการพึ่งผู้อื่นของเด็กนั้น สามารถพบได้บ้าง โดยเฉพาะเด็กที่เป็นลูกคนสุดท้องหรือลูกคนเดียวของพ่อแม่ จะแสดงการพึ่งพาทางอารมณ์ค่อนข้างสูงกว่าเด็กคนอื่น ส่วนเด็กทั่ว ๆ ไปนั้น ส่วนใหญ่จะช่วยเหลือตนเองในเรื่องต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่พ่อแม่มีภาระในการทำงาน จึงพยายามสั่งสอนลูกให้รู้จักการช่วยเหลือตนเอง

8. การแข่งขันชิงดี ลักษณะการแข่งขันชิงดีของเด็กนั้น สามารถพบได้บ่อยครั้ง เด็กส่วนใหญ่มักจะแสดงการแข่งขันด้วยการคุยโวโอ้อวด หรือการพยายามทำส่วนของตนให้ดีกว่าหรือทำให้ได้ดี เช่นเดียวกับที่เพื่อนกระทำ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมีการแข่งขันกันนั้น ส่วนใหญ่เกิดจากความรู้สึกของเด็กที่ต้องการเป็นที่หนึ่งหรือต้องการเอาชนะ และยังพบว่าลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กแสดงการแข่งขันกันสูงเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน

9. การแบ่งเพศ พบว่าเด็กมีการแสดงออกถึงการแบ่งเพศกันอยู่บ้าง โดยการเล่นหรือทำงานร่วมกันเฉพาะกลุ่มเพศเดียวกับตน และเด็กผู้ชายจะพยายามหลีกเลี่ยงการทำกิจกรรมร่วมกับเด็กผู้หญิง ส่วนสาเหตุที่ทำให้เด็กมีการแบ่งแยกเพศกันนี้เนื่องจากเด็กมีการเรียนรู้ถึงความแตกต่างระหว่างเพศ รวมถึงการเรียนรู้อุปนิสัยและทัศนคติที่เหมาะสมกับเพศของตนจากการสังเกตและการเลียนแบบ รวมทั้งจากการอบรมสั่งสอนและการเสริมแรงจากผู้ใหญ่

10. การต่อต้าน การแสดงการต่อต้านของเด็กเป็นพฤติกรรมหนึ่งที่พบได้มากเช่นกัน แต่เป็นการแสดงออกที่ไม่รุนแรงมากนัก เด็กมักแสดงออกถึงการต่อต้านโดยการนิ่งเฉยหรือไม่สนใจ นอกจากนี้ได้พบว่าในบางครอบครัวที่พ่อแม่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อลูก ไม่แสดงการบังคับ

ชมขุ่ลุมมากนั้ก พฤติกรรมการต่อต้านของลุมก็มึนั้ย

11. ความก้าวร้าว พฤติกรรมก้าวร้าวพบได้บ่อยครั้งในเด็กแต่ละคน ซึ่งการแสดงออกส่วนใหญ่จะเป็นการก้าวร้าวต่อเพื่อน ด้วยการหาเรื่องหรือรังแกเพื่อนก่อน และพบว่าเด็กที่ชอบแสดงความก้าวร้าวกับเพื่อนเช่นนี้ มักเป็นเด็กที่ชอบใช้อำนาจบังคับ ชมขุ่เพื่อนให้เกรงกลัว รวมทั้งยังเป็นเด็กที่ชอบรังแกสัตว์อีกด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าการแสดงของความก้าวร้าวของเด็กจะมีความรุนแรงมากน้อยเพียงไร ก็แล้วแต่การอบรมสั่งสอน ความคาดหวัง และการกระทำเป็นแบบอย่างของผู้ใหญ่ในแต่ละครอบครัว

12. การทะเลาะวิวาท การแสดงออกถึงการทะเลาะวิวาทของเด็กที่พบมากที่สุดคือการทำร้ายร่างกายและการด่าทอ โต้เถียงซึ่งกันและกัน แต่ยังไม่ถึงขั้นต่อสู้กันอย่างรุนแรงมากนัก พร้อมกันนี้ได้พบว่า ความรุนแรงในการแสดงออกจนทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันได้นั้น ขึ้นอยู่กับสาเหตุที่ทำให้เด็กโกรธเคือง เช่น การถูกรังแกหรือถูกแย่งชิงสิ่งของก่อน การแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน จนทำให้ขัดใจหรือขัดแย้งกัน รวมถึงอารมณ์โกรธที่เด็กแต่ละฝ่ายมีต่อกัน

ค. การเปรียบเทียบพฤติกรรมทางอารมณ์และสังคมของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน

พบว่า เด็กมีการแสดงออกถึงพฤติกรรมบางพฤติกรรมอย่างเด่นชัดแตกต่างกันเมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน พฤติกรรมที่เด็กมักแสดงออกที่บ้านอย่างเด่นชัดส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมทางอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่เด็กจะไม่กล้าแสดงออกมากนักเมื่ออยู่ที่โรงเรียน นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมทางสังคมอยู่บ้าง โดยเฉพาะลักษณะการช่วยเหลือหรือการพึ่งตนเองของเด็ก และลักษณะการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักเกรงใจ ส่วนพฤติกรรมการแสดงออกที่เด่นชัดเมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้น ส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมทางสังคมมากกว่า เช่น การเป็นผู้นำ การเป็นผู้ตามและการแข่งขันชิงดี

อภิปรายผลการวิจัย

1. การอภิปรายเกี่ยวกับการแสดงอารมณ์โกรธของเด็ก

จากผลการวิจัยที่ปรากฏว่า เด็กได้แสดงอารมณ์โกรธเมื่ออยู่ที่บ้านมากและรุนแรงกว่าเมื่ออยู่ที่โรงเรียน ทั้งนี้เนื่องจากเด็กมีการเรียนรู้ถึงการเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการจากพ่อแม่ ถ้าเด็กไม่ได้ในสิ่งที่ตนต้องการเด็กก็จะใช้การแสดงอารมณ์โกรธโดยเฉพาะการร้องไห้ที่รุนแรงออกมา เพื่อให้พ่อแม่ยอมตามความต้องการของตน หรืออีกกรณีหนึ่งเมื่ออยู่ที่บ้านเด็กมักถูกผู้ใหญ่บังคับ หรือถูกห้ามไม่ให้กระทำในสิ่งที่ต้องการอยู่บ่อยครั้ง ฉะนั้นการแสดงอารมณ์โกรธไม่พอใจในการห้ามปรามนั้นเด็กก็จะแสดงออกอยู่บ่อยครั้งเช่นกัน แต่เมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน การเรียกร้องต่าง ๆ จากครูจะไม่ค่อยเกิดขึ้น อารมณ์โกรธของเด็กส่วนใหญ่เกิดจากการขัดใจและแย่งชิงของเล่นกันมากกว่า ประกอบกับความเกรงกลัวและเกรงใจครูที่เด็กได้รับการปลูกฝังมานั้นมีมากกว่าการเกรงกลัวพ่อแม่ รวมทั้งเด็กอาจมีการพัฒนาตนเอง ที่จะแสดงอารมณ์ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ จึงทำให้การแสดงอารมณ์โกรธของเด็กเมื่ออยู่ที่โรงเรียนนั้นมีความรุนแรงน้อยกว่าเมื่ออยู่ที่บ้านได้

อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบเกี่ยวกับสาเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กมักแสดงอารมณ์โกรธเมื่อเรียกร้องในสิ่งที่ตนต้องการให้ได้โดยเฉพาะการขอเงินแล้วพ่อแม่ไม่ให้ พฤติกรรมเช่นนี้พบว่าเป็นการสร้างความเดือดร้อนรำคาญใจให้กับพ่อแม่เป็นอย่างมาก ศศิธร ไพบูลย์ (2521 : 362) จึงได้เสนอว่า "พ่อแม่ควรพูดกับเด็กดี ๆ ว่า เรารู้ว่าเขาไม่พอใจและโกรธซึ่งเขาบอกเราได้โดยตรง ไม่ต้องแสดงอารมณ์รุนแรง ชี้แจงให้เด็กรู้ว่าคนเราน่าอดทนได้ดีกว่าการแสดงออกที่ไม่เหมาะสมเช่นนั้น" นอกจากนี้ ศศิธร ไพบูลย์ ยังได้เสนอวิธีป้องกันไม่ให้เด็กแสดงอารมณ์โกรธเพื่อใช้ในการเรียกร้องต่าง ๆ โดยเสนอว่า "พ่อแม่ควรพยายามหลีกเลี่ยงการตามใจทุกอย่างในขณะที่เด็กเกิดอารมณ์โกรธ หรือหลังการมีอารมณ์แล้ว ต้องระวังที่จะไม่ให้อะไรแก่เด็ก มิฉะนั้นจะเป็นการสร้างนิสัยของการใช้อารมณ์เป็นเครื่องบังคับผู้ใหญ่"

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่พบว่า เด็กมักแสดงอารมณ์โกรธเนื่องจากผู้ใหญ่ใช้การบังคับหรือการห้ามไม่ให้เด็กกระทำในสิ่งที่เด็กต้องการ เช่นข้อมูลที่พบว่าเมื่อเด็กอยากเล่นหรือต้องการกระทำการใดสิ่งหนึ่ง แต่ผู้ใหญ่ก็คอยห้ามปรามอยู่เสมอ ดังที่เด็กได้พูดว่า "อะไรก็ไม่ให้เล่น"

ในประเด็นนี้ จะเห็นว่าถ้าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจและไม่ตอบสนองตามความต้องการบางอย่างของเด็ก ลักษณะเช่นนี้อาจเป็นผลเสียแก่เด็ก ทำให้เด็กเกิดความคับข้องใจและอาจแสดงอารมณ์โกรธที่รุนแรงขึ้นมาได้ ดังนั้นผู้ใหญ่ควรให้อิสระในการที่เด็กจะเลือกทำในสิ่งที่ตนต้องการ แต่ก็ต้องมีการควบคุมด้วยว่า การเล่นหรือการกระทำเช่นนั้นจะก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้อื่นและตนเองบ้างหรือไม่ เพราะถ้าเป็นการเล่นที่อันตราย แต่เด็กยังคงต้องการกระทำอยู่ ผู้ใหญ่ก็ควรอธิบายให้เห็นถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้น หรือให้เหตุผลกับเด็กว่าทำไมถึงห้ามไม่ให้เขากระทำหรือไม่ให้ในสิ่งที่เขาต้องการ (ศศิธร ไพทีกุล, 2521 : 362) นอกจากนี้ แพทย์หญิงวันเพ็ญ บุญประกอบ (2521 : 358) ได้เสนอว่า "ผู้ใหญ่ควรงดการดุนรำเพื่อ หรือการจุกจิก จู้จี้ เป็นอารมณ์กับเด็ก ไม่ควรไปฝืนบังคับใจเด็กเกินไป"

2. การอธิบายเกี่ยวกับลักษณะความกลัว

เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน เด็กจะได้รับการขู่ให้เกิดความกลัวในสิ่งต่าง ๆ เช่นการขู่หรือหลอกให้เด็กกลัวคนแปลกหน้า กลัวสัตว์บางชนิด หรือสิ่งอิทธิฤทธิ์และสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เช่น ผี ยักษ์ ฯลฯ ในความกลัวของเด็กเช่นนี้ถ้าเกิดบ่อยครั้งอย่างไม่สมเหตุผลสมควร สละองค์ มะลิกุล (2530 : 64) กล่าวว่าจะมีผลทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะเป็อุปสรรคต่อการพัฒนาพฤติกรรมอื่น ๆ ของเด็กอย่างมาก ฉะนั้นจึงเสนอว่า พ่อแม่และครุควรตระหนักในสิ่งเหล่านี้บาง การขู่หลอกหรือขู่ให้เด็กกลัวก็ควรกระทำอย่างสมเหตุผล

อย่างไรก็ตาม ถ้าบางครั้งผู้ใหญ่พบการแสดงความหวาดกลัวของเด็กในลักษณะที่เป็นเด็กขี้กลัวตลอดเวลา องค์การเด็กแห่งชาติ (อ้างถึงใน บางกอกโพสต์ : 2520) ได้เสนอวิธีการช่วยขจัดความขี้กลัวและป้องกันความกลัวที่จะเกิดขึ้นในตัวเด็กด้วยการ 1) ปลอบโยนและให้ความมั่นใจทันทีทันใดในขณะที่เด็กตกใจ 2) ช่วยหันความสนใจของเด็กไปทางอื่น ในขณะที่พบหรือประสบเหตุการณ์ที่น่ากลัว 3) หลีกเลี่ยงการใช้คำพูดที่ทำให้ฟังดูแล้วน่ากลัวหรือรุนแรงสำหรับเด็ก 4) ช่วยให้เด็กพัฒนาความกล้าหาญ นอกจากนี้ สละองค์ มะลิกุล (2530) ยังได้เสนอเคล็ดลับในการช่วยเด็กให้ชนะความกลัว โดยการ 1) อย่าล้อเลียนเด็กเมื่อเด็กแสดงความกลัว ควรให้เด็กเห็นด้วยตาตนเองว่าไม่มีอะไรซ่อนอยู่ในที่ลับต่าง ๆ 2) บอกเด็กว่าเป็นธรรมดาที่เด็กในวัยของเขาจะต้องกลัวอะไรบางอย่าง บอกเด็กอีกว่าในไม่ช้าเด็กจะเลิกกลัว

สิ่งซึ่งเขากล่าวในปัจจุบันนี้ ซึ่งข้อแนะนำนี้มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่าเด็กบางคนจะกลัวสัตว์บางชนิดเมื่อตอนเด็ก ๆ แต่เมื่อโตขึ้น รวมทั้งได้พบเห็นสัตว์ชนิดนั้นอยู่บ่อยครั้ง เด็กก็จะคลายความหวาดกลัวหรือไม่กลัวสัตว์ชนิดนั้นอีก

3. การอภิปรายเกี่ยวกับอารมณ์เชิงฉาและริษยา

จากผลการวิจัยที่พบว่าเด็กที่มีความอิจฉาริษยาบุคคลอื่นทั้งในระหว่างที่นั่งด้วยกัน และในกลุ่มเพื่อนนั้น ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีความรู้สึกไม่พอใจในตัวเอง ซึ่งเด็กคิดว่าเป็นผู้มีสิ่งของ มีความสามารถมากกว่าตน ความรู้สึกเช่นนี้ แพทย์หญิงวันเพ็ญ บุญประกอบ (2521 : 360) กล่าวว่า "เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เองจากสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ แต่ผู้ใหญ่อาจช่วยให้ความอิจฉาลดลงได้" ในการนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ถ้าผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนให้เด็กเป็นผู้รู้จักประมาณตน ด้วยการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่นหลักสัพพริสธรรม อันเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการพัฒนาอุปนิสัยสำหรับการอยู่ร่วมกัน โดยเฉพาะหลักธรรมข้อที่ 4 มัตตัญญตา ซึ่งหมายถึง การอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง เช่น รู้จักประมาณในการกินอยู่ให้เหมาะสมกับฐานะรายได้ของตน ไม่ฟุ้งเฟ้อตามเพื่อนฝูง รู้จักประมาณความสามารถของตนเอง ไม่ทำอะไรต่ำหรือสูงเกินไปกว่ากำลังความสามารถของตน ซึ่งก็พบลักษณะการอบรมสั่งสอนตามหลักธรรมนี้ในข้อมูลบางส่วนของ การวิจัยนี้เช่นกัน ดังที่พบว่ามีแม่บางคนได้สอนลูกให้รู้จักฐานะของตน จะได้ไม่ต้องอยากมีอยากได้เหมือนคนอื่น ในครอบครัวนี้พบว่าเด็กไม่แสดงการเรีกร้องในสิ่งอื่น ๆ ตามที่เพื่อนมี

อย่างไรก็ดี การแก้ไขความอิจฉาริษยาของเด็กนั้นก็อาจทำได้ด้วยการเริ่มปลูกฝังเด็กตั้งแต่ในครอบครัวก่อน โดยการอบรมสั่งสอนให้พี่น้องรักกัน ให้มีการแบ่งปันกันมากกว่าการแข่งกัน มีการปลูกฝังให้เด็กรู้จักประมาณ มีความอดทนต่อการรอคอย (เพ็ญแข ประจวบปัจจนิก, ม.ป.ป. : 29) พยายามลดการเปรียบเทียบลูกแต่ละคน และเมื่อเด็กอยู่ในชั้นเรียน ครูก็ไม่ควรให้ความสำคัญและยกย่องในความสามารถเด็กคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษ ควรให้ความสนใจเด็กอย่างเสมอหน้ากัน เพื่อที่เด็กจะได้ไม่เกิดการเปรียบเทียบถึงความเก่งของตนและกันจนเกิดเป็นการอิจฉาริษยากันได้

4. การอภิปรายเกี่ยวกับลักษณะอารมณ์อยากรู้ อยากเห็น

จากผลการวิจัยที่พบว่า เด็กส่วนใหญ่เมื่ออยู่ที่โรงเรียนมีความอยากรู้ อยากเห็น เฉพาะในสิ่งที่ตนเห็นตนสัมผัส การซักถามที่เกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการยังพบได้น้อยนั้น ซึ่งข้อมูลส่วนนี้มีความแตกต่างอยู่บ้าง เมื่อเด็กอยู่ที่บ้านจะพบว่าเด็กมีการซักถามพ่อแม่เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ได้มาก ทั้งที่เป็นความรู้และความคิดสร้างสรรค์อื่น ๆ ข้อค้นพบนี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า พฤติกรรมที่ครุมีต่อเด็กนั้นยังห่างเหินต่อเด็กมาก ซึ่งแตกต่างจากปฏิสัมพันธ์ที่พ่อแม่มีต่อลูก สิ่งนี้จะ เป็นตัวสะกดกัน ทำให้เด็กเกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าที่จะใช้การซักถามเพื่อที่จะนำไปสู่ความสงสัยใคร่รู้ของตนได้ ประกอบกับการจัดกิจกรรมทางด้านความคิดริเริ่มของครุก็พบได้น้อย ครุจะเป็นฝ่ายถามเด็กมากกว่าที่จะ เปิดโอกาสให้เด็กได้ถามครุ เพื่อที่เด็กจะได้พัฒนาความคิดของตน ในลักษณะเช่นนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ครุควรแสดงบทบาทในด้านนี้ให้เด่นชัดมากขึ้น เพราะถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของครุ ในการพัฒนาความคิดแก่เด็ก ตามความคาดหวังที่บุคคลทั่วไปต้องการ

5. การอภิปรายเกี่ยวกับอารมณ์สนุกสนาน

จากผลการวิจัยที่เด่นชัดว่า เด็กส่วนใหญ่จะแสดงความสุขสนุกสนานด้วยการ เล่น ได้ตลอดเวลาในทุกโอกาส ทุกสถานที่ ซึ่งข้อค้นพบนี้มีความเด่นชัดเหมือนกัน เมื่อเด็กอยู่ที่บ้าน และที่โรงเรียน และเมื่อเด็กเล่นกันเด็กจะส่งเสียงดัง ซึ่งเป็นการสร้างความเดือดร้อนรำคาญใจแก่พ่อแม่และครุมากเช่นกัน ฉะนั้นถ้าพ่อแม่และครุมีการปลุกฝังให้เด็กสำนึกและรู้จักเกรงใจผู้อื่น โดยการพูดชี้แนะให้เด็กรู้จักการเอาใจเขามาใส่ใจเรา เด็กอาจมีการยับยั้งพฤติกรรมที่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ใหญ่ได้บ้าง และโดยเฉพาะในชั้นเรียน ซึ่งการเล่นของเด็กอย่างไม่เป็นเวลาเช่นนี้ จะทำให้เด็กมีลักษณะไม่มีระเบียบวินัยในตนเอง สภาพห้องเรียนจะมีแต่ความวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ ซึ่งครุสามารถแก้ไขได้ด้วยการ กำหนดเวลา และตกลงร่วมกับเด็กว่า ในช่วงเวลาใดจะทำกิจกรรมใดบ้างให้เด็กได้รับรู้ และพยายามฝึกให้เด็กกระทำกิจกรรมหรือเล่นให้เป็นเวลา จนเกิดเป็นความเคยชิน โดยที่ครุก็ต้องพยายามฝึกเด็กอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งอาจใช้เวลานานแต่ผลที่ได้จะคุ้มค่า

6. การอภิปรายเกี่ยวกับลักษณะการเป็นผู้นำ

จากผลการวิจัยที่มีความเด่นชัดว่า เด็กจะพัฒนาการเป็นผู้นำได้มากเมื่ออยู่ที่โรงเรียน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางบุคคลและการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ทำให้เด็กมีการปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและครูอยู่เสมอ จึงทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ว่า ถ้าตนสามารถกระทำสิ่งใดที่เหนือกว่าผู้อื่นได้ ตนจะได้รับการยอมรับจากเพื่อนและครู ดังนั้นเด็กจึงพยายามแสดงความเป็นผู้นำผู้อื่นอยู่เสมอเมื่ออยู่ที่โรงเรียน จึงกล่าวได้ว่าครูจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมความเป็นผู้นำให้แก่เด็กได้อย่างมาก โดยเฉพาะจากข้อมูลที่พบว่า สถานการณ์และการเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความเป็นผู้นำออกมา เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมให้เด็กมีลักษณะความเป็นผู้นำสูงนั้น ทำให้เห็นว่าถ้าครูนำข้อค้นพบนี้มาพิจารณาและพยายามจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กคนอื่นๆ ได้แสดงความสามารถอยู่บ่อยครั้ง ไม่ใช่ให้โอกาสเฉพาะเด็กคนใดคนหนึ่งเท่านั้น เด็กคนอื่นๆ ก็จะได้มีโอกาสพัฒนาความเป็นผู้นำของตนได้สูงขึ้น

นอกจากนี้ครูก็ควรมีการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเด็กที่ได้แสดงออกมาด้วย ดังข้อมูลที่พบว่า มีเด็กบางคนได้แสดงความคิดเห็นที่ริเริ่มแตกต่างจากเพื่อนคนอื่น ๆ ดังคำพูดที่เด็กได้ตอบครูว่า "ผมไม่ชอบฤดูหนาวครับเพราะผมไม่มีเสื้อใส่" ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าครูควรให้ความสนใจกับเด็กที่มีลักษณะดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นเด็กที่มีความคิดริเริ่มที่ดี ครูจึงควรส่งเสริมหรือให้ความสนใจในความคิดที่หลากหลายของเด็ก โดยเฉพาะคำตอบของเด็ก เช่นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ในสภาพที่เป็นจริงของเด็ก ซึ่งครูอาจให้คำถามนำเพื่อกระตุ้นให้เด็ก ๆ ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม ในลักษณะการอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาที่เขาประสบในชีวิตประจำวันในระดับที่เขาสามารถกระทำได้ เช่น ครูอาจถามเด็กต่อว่า "เธอไม่มีเสื้อใส่แล้วเธอทำอย่างไร" ในคำถามนี้จะเป็นการกระตุ้นให้เด็กคนอื่น ๆ ได้คิดถึงวิธีการป้องกันและการแก้ปัญหาเมื่อรู้สึกหนาว ซึ่งอาจทำให้ได้คำตอบในหลายวิธี เช่น เด็กบางคนอาจตอบว่า "ผิงไฟ" ครูก็จะได้นำวิธีการผิงไฟที่ปลอดภัย ซึ่งถือว่าเป็นการจัดประสบการณ์ที่สอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของเด็ก ซึ่งเด็กจะสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

7. การอภิปรายเกี่ยวกับการร่วมมือ

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกันว่า เด็กส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือที่เมื่ออยู่ที่บ้านและที่โรงเรียน แต่ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียน เด็กจะแสดงความร่วมมือหรือการทำงานร่วมกันในลักษณะที่ครุสั่งหรือใช้ให้เด็กทำงานร่วมกัน แต่ครูไม่มีการสอนหรือฝึกกระบวนการทำงานร่วมกันให้แก่เด็กก่อน เด็กจะทำงานในลักษณะต่างคนต่างทำตามความพอใจ เด็กไม่ได้มีการปรึกษาร่วมกัน ทำให้ขาดความร่วมมือที่ดี ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ถ้าครูนำประสบการณ์ที่เด็กเคยเล่นหรือทำงานร่วมกันอย่างมีกระบวนการตามธรรมชาติของเด็ก (ดังข้อมูลที่พบการเล่นลิเกร่วมกันของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้าน) มาฝึกหรือสอนให้เด็กรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มก่อน ซึ่งถ้าครูสามารถฝึกเด็กให้มีลักษณะการทำงานเหมือนดังที่เคยเล่นกันอยู่ที่บ้านได้ โดยมีครูคอยดูแลด้วย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มุ่งเน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มก็อาจประสบผลสำเร็จได้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งเด็กจะได้เรียนรู้ทักษะทางสังคมที่จำเป็นต่อการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมด้วย

นอกจากนี้ครูควรมีการเสริมแรงการทำงานร่วมกันของเด็ก ดังข้อมูลที่ค้นพบว่า ครูใช้การให้รางวัลด้วยการแจกขนมแก่เด็กและพูดวางเงื่อนไขว่า ถ้าใครอยากทานขนมเด็กต้องทำงานให้เสร็จ ในลักษณะนี้จะทำให้เด็กแต่ละคนเกิดการแข่งขันกันที่จะทำงานต่าง ๆ ให้ได้ดีที่สุด ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเป็นลักษณะที่ไม่สนับสนุนการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของเด็ก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าถ้าครูเปลี่ยนจากการให้รางวัลเด็กในแต่ละคน เป็นการให้รางวัลเด็กเป็นกลุ่ม โดยมีเงื่อนไขว่าถ้ากลุ่มไหนเสร็จก่อนก็จะให้รางวัล ในลักษณะเช่นนี้จะเป็นการกระตุ้นให้เด็กช่วยเหลือและร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่มได้ดีกว่า

8. การอภิปรายเกี่ยวกับการมีน้ำใจ

ข้อมูลในส่วนนี้มีความเด่นชัดว่าเด็กได้แสดงความมีน้ำใจ ด้วยการแบ่งปันสิ่งของให้แก่พี่น้องและเพื่อนที่โรงเรียนอยู่มากเช่นกัน โดยเฉพาะการแบ่งปันกับข้าวกันกิน แต่ก็ยังมีข้อมูลบางส่วนที่พบการหวงของของเด็ก ดังเช่นคำพูดของเด็กที่ว่า "ใครห้ามกินของกูนะ" ในลักษณะนี้ ถ้าครูหรือผู้ใหญ่อยู่ในเหตุการณ์นั้นด้วย ครูสามารถสอนทั้งเด็กที่เป็นเจ้าของและเด็กอื่นได้ในขณะเดียวกัน โดยครูอาจเข้าไปพูดในเชิงชี้แนะเด็กอื่น ๆ ที่นั่งอยู่ ในลักษณะที่

เกี่ยวกับการไม่นำของผู้อื่นมาเป็นของตน เช่น "บ๊วยเธอเป็นเด็กดีมากนะ ที่ไม่หยิบเนื้อทอดของป้อ เพราะป้อเขายังไม่อนุญาต" และเมื่อป้อกลับมาครุควรจะชมเด็กอื่น ๆ ต่อหน้า ค.ช. ป้อในทำนองที่ว่า เมื่อป้อไม่อยู่ก็ไม่มีใครแอบหยิบเนื้อทอดของป้อไป ทั้ง ๆ ที่เขาทำได้ และอาจมีการนุช้กุงให้ป้อแบ่งเนื้อทอดให้เพื่อนชิมบ้าง แต่ถ้าเด็กยังไม่พร้อมที่จะแบ่งให้ครูก็กั้ไม่ควรบังคับ เนื่องจากธรรมชาติของเด็กในวัยนี้ยังมีลักษณะการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ไม่ยอมให้ของแก่ใครได้ง่าย ๆ ดังนั้นการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีลักษณะการแบ่งปันสิ่งของ จึงควรกระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ส่วนพ่อแม่ที่เห็นว่าลูกของตนมีการหวงของกันระหว่างพี่น้อง พ่อแม่ก็ควรมีการอบรมสั่งสอนให้ลูกรู้จักการแบ่งปันกัน เพราะถือว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่จะทำให้เด็กอยู่ในสังคมนี้ได้อย่างมีความสุข ซึ่งการอบรมสั่งสอนเพื่อที่จะให้เด็กลดการหวงของนั้นผู้ใหญ่ก็ควรกระทำตนเป็นแบบอย่างก่อน โดยเฉพาะในสังคมชนบทที่มีความเด่นชัดในเรื่องการแบ่งปันกัน ผู้ใหญ่ก็สามารถนำมาเป็นตัวอย่างให้เด็กเห็น

9. การอภิปรายเกี่ยวกับการช่วยเหลือตนเอง

ข้อมูลในส่วนนี้มีความเด่นชัดมาก โดยเฉพาะการช่วยเหลือตนเองของเด็กเมื่ออยู่ที่บ้าน ทั้งนี้เนื่องจากพ่อแม่ในชนบทส่วนใหญ่มุ่งหวังให้ลูกของตนช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งการอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักช่วยเหลือตนเองเช่นนี้ นับว่าเป็นลักษณะที่เด่นชัดของการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมชนบทไทย โดยมีผลตังนี้

ก) ลักษณะการช่วยเหลือตนเองได้เช่นนี้ เป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ได้อย่างมาก (ละม้ายมาศ ศรีทนต์ และคณะ, 2510 : 110)

ข) การทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ทำให้เด็กมีความมั่นคงและเชื่อมั่นในตัวเอง ซึ่งมีผลทำให้เด็กมีพฤติกรรมติดแม่น้อยลง (อษณีย์ คงรินทร์, 2521 : 102)

ค) การที่เด็กช่วยเหลือตนเองได้ในเบื้องต้น แม้มักจะมอบหมายงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้เด็กกระทำ ซึ่งการมอบหมายงานให้ทำนี้ เป็นการฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบได้อย่างหนึ่ง (ละม้ายมาศ ศรีทนต์ และคณะ, 2521 : 115) และยังมีผลทำให้เด็กมีพฤติกรรมการร่วมมือที่จะช่วยเหลืองานของผู้อื่นอีกด้วย (อษณีย์ คงรินทร์, 2521 : 117)

ง) การที่เด็กได้รับการฝึกให้มีพฤติกรรมความร่วมมือตั้งแต่เล็กจากภายในบ้านจะทำให้เด็กมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมร่วมมือเมื่อเล่นและรวมกลุ่มกับเพื่อน ๆ ได้อย่างดีเช่นกัน (อษณีย์ คงรินทร์, 2521 : 117)

10. การอภิปรายเกี่ยวกับความเกรงใจ

จากข้อมูลที่ค้นพบอย่างเด่นชัดว่าผู้ใหญ่มีการฝึกให้เด็กรู้จักเกรงใจผู้อื่น โดยใช้การห้ามหรือการสั่ง ดังสังเกตได้จากคำพูดที่ลงท้ายด้วยคำว่า "ซิ" เพื่อไม่ให้เด็กแสดงกิริยาที่ตนคิดว่าไม่เรียบร้อย ไม่เหมาะสม ไม่สุภาพ หรือเป็นที่รบกวนต่อหน้าผู้ใหญ่ ซึ่งข้อค้นพบนี้มีความสอดคล้องกับที่ จรรยา สุวรรณทัต (2520) ได้ศึกษาไว้โดยมีความเห็นว่า "พ่อแม่ไทยส่วนใหญ่ต้องการให้บุตรของตนมีค่านิยมของความเกรงใจ เพื่อจะได้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น แต่มักใช้การอบรมเลี้ยงดูด้วยการลงโทษทางกายมากกว่าการใช้เหตุผล จึงเป็นการสะกดกั้นการพัฒนาทักษะในการเห็นแก่บุคคลอื่น (perspective taking) อันจะนำมาสู่การมีความเกรงใจได้"

ด้วยเหตุนี้ อำไพ สุจริตกุลและคณะ (2531 : 355 - 356) จึงได้เสนอแนวทางการอบรมเลี้ยงดูให้เด็กมีความเกรงใจ ด้วยวิธีการที่ไม่สะกดกั้นการพัฒนาทักษะในการเห็นแก่บุคคลอื่น โดยการปฏิบัติต่อเด็กด้วยความรัก ความเอาใจใส่คือ ให้ความรักความอบอุ่นแก่เด็ก แสดงความห่วงใยเด็ก แสดงความเอาใจเขามาใส่ใจเราต่อเด็ก ไม่เข้มงวดกับเด็กมากเกินไป และปฏิบัติต่อเด็กอย่างมีเหตุผล รวมทั้งการแสดงความเกรงใจต่อผู้อื่นในลักษณะที่เหมาะสมให้เด็กเห็น โดยการไม่คิดหรือแสดงการเอาประโยชน์ของตน บนความทุกข์ของผู้อื่น และรักษาลิทธิของตนไม่ให้ผู้อื่นมาเอาประโยชน์จากเรา บนความทุกข์ของเรา

อย่างไรก็ตาม ลักษณะการอบรมสั่งสอนเช่นนี้ นับว่าเป็นลักษณะเด่นของสังคมไทยอย่างหนึ่งที่ควรดำรงและรักษาไว้ และเห็นว่าเด็กในช่วงวัยนี้สามารถได้รับการฝึกหรือการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับมรรยาทไทย ด้วยการปลูกฝังให้เด็กมีวัฒนธรรมตามเกณฑ์ "สมบัติของผู้ดี" (เจ้าพระยาพระเสด็จฯ, 2519) ที่เหมาะสมกับเด็กเล็กได้ โดยเฉพาะในด้านการมีสัมมาคารวะ รู้จักสำรวมอิริยาบถ รู้จักแสดงความเคารพที่ถูกต้องตามมรรยาทไทย ในการฝึกอบรมเพื่อปลูกฝังวัฒนธรรมและมรรยาทแบบไทย ๆ นี้ อำไพ สุจริตกุลและคณะ (2531, 306) ได้เสนอว่า "พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูต้องพยายามฝึกเด็กให้ครบ ทั้ง 3 ด้าน คือ กาย วาจา ใจ เพื่อให้เด็กซึมซาบและประพฤติปฏิบัติได้ทั้งกายจรรยา วาจจรรยา และมนโจจรรยา"

11. อภิปรายเกี่ยวกับการแสดงความก้าวร้าวของเด็ก

จากข้อมูลที่ค้นพบการก้าวร้าวรังแกสัตว์ด้วยการทรมาณสัตว์ของเด็กอยู่บ้าง ซึ่งบางครั้งที่เด็กกระทำไปนั้นเป็นการกระทำตามกลุ่ม ดังนั้นจึงคิดว่า ถ้าพ่อแม่ให้ความสนใจต่อการออกไปเที่ยวเล่นของเด็ก มีการซักถามและพยายามปลุกฝังไม่让孩子มีความชื่นชมต่อการกระทำเช่นนี้ รวมถึงมีการมุ่งเน้นถึงหลักจริยธรรมให้เด็กมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาปกรรม และโดยเฉพาะการฝึกให้เด็กรู้จักมีความเมตตากรุณา ซึ่งอำไพ สุจริตกุลและคณะ (2531 : 270 - 271) ได้เสนอว่า "พ่อแม่และผู้เลี้ยงดูเด็กต้องชี้ให้เห็นความทุกข์ ความลำบากที่ผู้อื่นได้รับ สอนให้เด็กรู้จักเห็นใจผู้อื่น ด้วยการเอาใจเขามาใส่ใจเรา... สอนให้เด็กมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทุกชนิด ไม่ทำร้ายหรือกลั่นแกล้งสัตว์ให้ได้รับความทุกข์ ไม่ทรมาณสัตว์" ถ้าพ่อแม่และบุคคลที่เกี่ยวข้องมีการอบรมสั่งสอนเช่นนี้อย่างสม่ำเสมอ เด็กก็สามารถซึมซับหลักจริยธรรมที่ดีเหล่านี้ได้

12. อภิปรายการเลี้ยงดูเด็กแบบควบคุมมากเกินไป

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการเป็นผู้นำและผู้ตามของเด็ก ที่พบว่าพ่อแม่ของเด็กบางคนมักจะแสดงพฤติกรรมการวางอำนาจต่อเด็ก โดยมีจุดมุ่งหมายให้เด็กเคารพและเชื่อฟังตน ทำให้พบว่าเมื่อเด็กอยู่กับผู้ใหญ่ เด็กบางคนจะมีพฤติกรรมเรียบร้อย เงียบเฉย พฤติกรรมการแสดงความริเริ่มต่าง ๆ จะพบเห็นได้น้อย ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลนี้มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ เบคเคอร์ (Becker, 1964) ที่ว่า แม้เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก จะมีลักษณะที่น่าพอใจ คือ เชื่อฟัง สุภาพ แต่จะมีลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ด้วยคือ มีความหวาดกลัว ยอมตาม มีความพยายามเชิงปฏิกิริยาน้อย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ บอลวิน (Baldwin, 1948) โดยพบว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบควบคุมมาก ไม่เป็นประชาธิปไตย มักจะเป็นเด็กเรียบร้อย เงียบขรึม ไม่ก้าวร้าว แต่จะมีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความคิดริเริ่มและจินตนาการน้อยมาก ผลการวิจัยที่สอดคล้องกันนี้ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าถึงแม้การอบรมสั่งสอนเด็กด้วยการใช้อำนาจและให้เด็กเคารพเชื่อฟังนี้ จะเป็นสิ่งที่ดีสำหรับผู้ใหญ่ ที่ทำให้การควบคุมหรือการอบรมสั่งสอนเด็กในลักษณะอื่น ๆ ได้สะดวกและไม่มีปัญหามากนัก แต่ในบางครั้งพ่อแม่หรือครูควรเปิดโอกาสให้เด็กมีอิสระในการที่จะเลือกกระทำในสิ่งที่ตนต้องการ มีการแก้ปัญหาให้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งลักษณะนี้ครูควรมีบทบาทสำคัญ ด้วยการจัดกิจกรรมที่กระตุ้นความคิดริเริ่มของเด็ก

รวมถึงกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความสามารถและได้ฝึกการแก้ปัญหาด้วยตนเองให้มากขึ้น

13. อภิปรายความสม่ำเสมอในการอบรมสั่งสอน

จากข้อค้นพบที่ว่า เมื่ออยู่ที่บ้านลักษณะการอบรมสั่งสอนเด็กบางครั้งผู้ใหญ่ใช้แต่การสั่งหรือบังคับเด็กให้เป็นแต่ผู้กระทำตามคำสั่งอยู่เสมอ โดยที่ไม่มีการฝึกอบรมเด็กอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดความเคยชินนั้น บางครั้งอาจทำให้เด็กขาดความเชื่อมั่นในตนเอง โดยเด็กจะไม่กล้าตัดสินใจกระทำบางอย่างด้วยตนเองแม้จะเป็นสิ่งที่ถูกต้องก็ตาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้มีความสอดคล้องกับที่ แพทย์หญิงวันเพ็ญ ญูประกอบ (2519 : 357) ได้กล่าวไว้คือ "ผู้ใหญ่ที่กระทำตนไม่สม่ำเสมอ บางครั้งก็ดุว่ากล่าว แต่บางครั้งก็เฉยหรือกลับสนับสนุน การดุว่ากล่าวตักเตือนเด็กไม่จริงจัง ทำบ้างไม่ทำบ้าง โดยวิธีนี้เด็กมักจะไม่ได้เรียนรู้อะไรจริงจังและจะไม่ปฏิบัติตามในบางครั้ง" และสอดคล้องกับ สุภาพรณ โคตรจรัส (2528 : 208) ที่ได้กล่าวไว้ว่า "ในการไม่คงเส้นคงว่าในการฝึกปฏิบัติหรือลงโทษเด็ก ทำให้เด็กเกิดความสับสนไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าพฤติกรรมชนิดใดถูก ชนิดใดผิด ชนิดใดควรหรือไม่ควร"

นอกจากนี้ เมื่ออยู่ที่โรงเรียนจากข้อค้นพบโดยทั่วไปเกี่ยวกับการดูแลเด็กของครูส่วนใหญ่เป็นลักษณะปล่อยปละละเลยเด็กมากเกินไป การฝึกระเบียบวินัยในชั้นเรียนเป็นไปอย่างไม่มีระเบียบ บางครั้งใช้เพียงการบอกกล่าวโดยไม่มีการฝึกหรือการควบคุมและติดตามผลในลักษณะเช่นนี้อาจมีผลทำให้เด็กไม่สามารถเรียนรู้ระเบียบวินัย หรือลักษณะนิสัยที่เหมาะสมได้อย่างไรก็ตามการปฏิบัติที่ไม่สม่ำเสมอของครู ยังอาจทำให้เด็กบางคนเกิดการเรียนรู้ที่ไม่ถูกต้อง เช่น การทำตัวเรียบร้อยเฉพาะต่อหน้าครูหรือการแสดงกิริยาก้าวร้าวและทะเลาะวิวาท แม้ในขณะที่ครูอยู่ในห้อง แต่ครูก็ไม่ได้แสดงความสนใจในพฤติกรรมของเด็ก ๆ จึงเห็นควรให้ครูมีความตระหนักในพฤติกรรมเช่นนี้บ้าง

14. อภิปรายการอบรมเลี้ยงดูเด็กโดยการใช้เหตุผล

จากข้อค้นพบโดยทั่วไปเกี่ยวกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ส่วนใหญ่จะใช้การสั่ง การบังคับ การห้าม ไม่ให้กระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ วิธีการเช่นนี้บางครั้งอาจมี

ผลเสียแก่เด็กได้ ผู้วิจัยจึงเสนอหลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่เหมาะสมคือ การใช้เหตุผล ซึ่งแบบคุราและวอลเตอร์ (Bandura and Walters, 1963) ได้กล่าวไว้ว่า การเลี้ยงดูเด็กแบบใช้เหตุผลเป็นเทคนิคทางจิตวิทยา ที่ใช้ได้ผลดีที่สุดในการฝึกอบรมเด็ก โดยที่ผู้ใหญ่ควรมีการชี้แจงให้เด็กทราบถึงผลดีผลเสียของพฤติกรรมที่อาจมีต่อตนเองและผู้อื่น รวมทั้งมีการชี้แนวทางในการปฏิบัติตามที่ผู้ใหญ่พึงปรารถนา เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้กฎเกณฑ์ มาตรฐานการประพฤติกฎปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม เพื่อที่จะได้ข้อสรุปที่จะใช้เป็นหลักปฏิบัติต่อไป

15. อภิปรายเกี่ยวกับการดูแลเด็กให้มีความต่อเนื่องระหว่างบ้านและโรงเรียน

จากข้อมูลการเปรียบเทียบพฤติกรรมเมื่อเด็กอยู่ที่บ้านและที่โรงเรียนนั้น จะเห็นว่าโดยภาพรวมแล้วเด็กจะแสดงพฤติกรรมทางอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธอย่างรุนแรงเมื่ออยู่ที่บ้านมากกว่าที่โรงเรียน แสดงให้เห็นว่าเด็กเมื่อเข้าสู่สังคมที่ใหญ่ขึ้น เช่น โรงเรียน เด็กจะเกิดการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ควรหรือไม่ควร จึงทำให้เด็กมีการระงับอารมณ์และการแสดงออกที่ไม่เหมาะสมได้ รวมทั้งเมื่อเด็กอยู่ที่โรงเรียนนั้นเด็กจะเกิดพฤติกรรมทางสังคมที่เด่นชัด เช่น การเป็นผู้นำ ผู้ตามและการแข่งขัน เด่นชัดกว่าเมื่ออยู่ที่บ้าน ซึ่งพฤติกรรมที่เด่นชัดเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมอันหนึ่ง ที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้เด็กมีการพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมของตนในการอยู่ร่วมกัน ฉะนั้นในการจัดการศึกษาให้มีความต่อเนื่อง และตอบสนองตามความต้องการของเด็ก ครูจึงควรให้ความสนใจต่อพฤติกรรมทางอารมณ์ที่เด็กแสดงออกมา โดยมีการสืบค้นถึงสภาพความเป็นอยู่ในครอบครัวของเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เด็กแสดงพฤติกรรมทางอารมณ์ที่มีปัญหาออกมา นอกจากนี้ครูและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในระดับปฐมวัย ควรมีการคำนึงและสนใจการจัดประสบการณ์ที่เสริมสร้างการทำงานร่วมกันของเด็กให้มีความเด่นชัด มีขั้นตอนและกระบวนการที่เหมาะสมกับเด็กมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยและการอภิปรายดังกล่าวแล้วข้างต้น สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะหรือแนวปฏิบัติ สำหรับพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็กและครูได้ดังต่อไปนี้

ก. สำหรับพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก

1. เมื่อเด็กแสดงอารมณ์โกรธอันอาจจะเนื่องมาจากการไม่ได้ในสิ่งของที่ตนเรียกร้อง พ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็กควรชี้แจงให้เหตุผลกับเด็ก เพื่อช่วยให้เด็กมีความเข้าใจ และยอมรับสภาพความเป็นจริง และหากพ่อแม่ผู้เลี้ยงดูเด็กได้ตกลงสัญญาอะไรกับเด็กไว้ ก็ควรรักษาสัญญาที่ให้ไว้กับเด็ก หรือถ้าบังเอิญไม่สามารถทำได้ตามสัญญา ก็ควรพูดจาชี้แจงให้เด็กเข้าใจ ไม่ใช่ทำเพิกเฉย ซึ่งจะทำให้เด็กเข้าใจผิด และสร้างความรู้สึกโกรธแค้นอยู่ในใจ
2. เพื่อป้องกันหรือทำให้เด็กมีความอิจฉาริษยาลดน้อยลง พ่อแม่ผู้เลี้ยงดูควรปฏิบัติต่อเด็กอย่างเท่าเทียมกัน และแสดงความรักความสนใจต่อเด็กอย่างเสมอหน้ากัน ไม่ให้ความเป็นพิเศษแก่ลูกเฉพาะคนใดคนหนึ่ง และพยายามปลุกฝังให้เด็กพอใจในสิ่งที่ตนมี และให้เด็กรู้จักฐานะของตน
3. ควรให้อิสระในการเล่นหรือการกระทำบางอย่างแก่เด็ก เพื่อตอบสนองตามความต้องการของเขา ไม่ควรไปจู้จี้ หรือห้ามปรามเด็กบ่อยครั้งนัก เพราะจะทำให้เด็กเกิดการต่อต้านหรือแสดงอารมณ์หงุดหงิดโกรธเคืองได้
4. ควรให้ความสนใจต่อการซักถามในสิ่งต่าง ๆ ของลูก ด้วยการตอบคำถาม และพยายามชี้แจงถึงเหตุผลของคำถามนั้น ๆ เท่าที่เด็กในวัยนี้จะสามารถทำความเข้าใจได้ หรือบางครั้งอาจมีการย้อนคำถามเดิมที่เด็กถามมา เพื่อให้เด็กแสดงถึงความคิดของเขา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาความคิดริเริ่มของเด็กได้อย่างหนึ่ง พร้อมทั้งเป็นการสอนให้เด็กได้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
5. ควรมีการแสดงความรัก ความผูกพันต่อเด็กอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ ทั้งด้านการสัมผัสโอบกอดทางกายและทางคำพูด จะทำให้เด็กซึมซับและเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่เขาได้รับ เด็กจะมีความอบอุ่นเชื่อมั่นในตนเอง กล้าที่จะแสดงความรักอย่างเหมาะสมต่อผู้อื่น รวมทั้งมีพฤติกรรมทางสังคม เช่น การร่วมมือ การช่วยเหลือแบ่งปัน ที่ติดต่อผู้อื่นได้
6. ควรอบรมสั่งสอนให้เด็กรู้จักการแบ่งปัน ซึ่งเป็นพฤติกรรมพื้นฐานในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ด้วยการแนะนำและกระทำตนเป็นแบบอย่างก่อน

7. ควรส่งเสริมให้เด็กมีความเกรงใจผู้อื่น แต่ไม่ควรใช้การข่มขู่ และบังคับที่มากเกินไป ควรใช้การแนะนำและพูดคุยชี้แจงถึงเหตุผลว่าทำไมพ่อแม่ถึงให้เด็กกระทำเช่นนั้น

8. ควรให้ลูกมีส่วนรับผิดชอบในการช่วยเหลือตนเอง เช่น การอาบน้ำ แต่งตัว กินข้าว และการช่วยเหลืองานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เด็กพอทำได้ เพื่อให้เด็กเกิดความรู้สึกชอบเบื้องต้นในครอบครัวก่อน ซึ่งจะมีผลนำไปสู่การร่วมมือที่ดีเมื่อเด็กอยู่ในสังคมกลุ่มเพื่อน

9. ในการแสดงความก้าวร้าวรังแกหรือทรมาณสัตว์ที่พบในเด็กบางคนนั้น พ่อแม่ควรให้ความสนใจในการออกไปเที่ยวเล่นของเด็ก มีการซักถามและพยายามปลุกฝังไม่ให้เด็กชื่นชมต่อการกระทำดังกล่าว และต้องมีการอบรมให้เด็กรู้จักความเมตตาากรุณาและความเกรงกลัวต่อบาปกรรมอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งพ่อแม่ก็ไม่ควรกระทำตนเป็นแบบอย่างให้เด็กเห็นทั้งการแสดงความก้าวร้าวอื่น ๆ ด้วย เช่น การทะเลาะวิวาท การโต้เถียงคำทอกล้อ ฯลฯ

10. ในครอบครัวที่แตกแยกและเด็กไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ญาติที่มีส่วนรับผิดชอบดูแลเด็ก เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ก็ควรให้ความรักความสนใจแก่เด็กอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอเช่นกัน โดยพยายามปฏิบัติตามบทบาทของพ่อแม่ที่แท้จริง เพื่อให้เด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่อบอุ่นและสมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

บ. สำหรับครู

1. ไม่ควรชื่นชมเฉพาะเด็กที่เก่งคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษอยู่บ่อยครั้ง เพราะจะเป็นการทำให้เด็กคนอื่นเกิดความรู้สึกอิจฉาริษยาได้ ครูควรยกย่องชมเชยหรือให้โอกาสเด็กได้แสดงความสามารถอย่างทั่วถึง นอกจากจะเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดความอิจฉาริษยากันแล้ว ยังเป็นการให้โอกาสเด็กคนอื่น ๆ ได้พัฒนาความเป็นผู้นำของตน และเป็นการฝึกให้เด็กกล้าแสดงออก แต่ไม่ควรใช้การบังคับ ควรใช้การพูดชักจูง ยกย่องชมเชย ให้เด็กรู้สึกภาคภูมิใจและเต็มใจที่จะแสดงออก ซึ่งจะเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีแก่เด็กได้อย่างหนึ่งด้วย

2. ควรมีการแสดงความใกล้ชิดสัมผัสโอบกอด และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อเด็กอย่างสม่ำเสมอ เพื่อที่จะทำให้เด็กมีความมั่นใจ อบอุ่น มีความผูกพันกับครู และกล้าที่จะใช้การซักถามอันจะนำไปสู่ข้อสงสัยใคร่รู้ของตน ซึ่งจะมีผลทำให้เด็กพัฒนาเป็นความคิดริเริ่มที่ดีต่อไป

3. ควรมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมหรือกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์แก่เด็กให้มากขึ้น เช่น มีการเปิดโอกาสและกระตุ้นให้เด็กได้ซักถามครุข่าย

4. ครูควรให้ความสนใจต่อการแสดงความคิดริเริ่มที่หลากหลายของเด็กบางคน ที่แตกต่างไปจากเด็กคนอื่น ๆ เช่นอาจมีการซักถามนำเพื่อให้เด็กคนอื่น ๆ แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับสิ่งที่เด็กคนนั้นได้แสดงออกมา หรือมีการยกย่องชมเชยคำตอบของเด็กที่แตกต่างจากเพื่อน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นการส่งเสริมให้เด็กแสดงความคิดที่หลากหลาย มีความคิดริเริ่ม และจะพัฒนาเป็นผู้นำที่ดีต่อไป

5. ควรมีการฝึกและส่งเสริมการทำงานให้เด็กได้คิดได้ร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่ม โดยการให้เด็กทำงานที่มีผลสำเร็จร่วมกัน เช่น ให้เด็กแต่ละกลุ่ม จิก ทิต ปะ กระดาษสี ในกระดาษแผ่นเดียวกัน ให้เป็นภาพที่สวยงาม และอาจมีการเสริมแรงด้วยการให้รางวัลเด็กเป็นกลุ่มแทนการให้รางวัลเฉพาะบุคคล

6. ควรให้ความสนใจต่อการฝึกระเบียบวินัยในชั้นเรียนให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยซึ่งจะเป็นการวางพื้นฐานที่ดีในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ด้วยการฝึกให้เด็กเล่นอย่างเป็นเวลา เก็บของเล่นให้เป็นระเบียบ และต้องมีการควบคุมและติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ

7. ควรให้ความสนใจต่อการทะเลาะวิวาทของเด็ก มีการซักถามถึงสาเหตุที่ทำให้เด็กทะเลาะกัน มีการตัดสินอย่างยุติธรรมโดยไม่ใช้อารมณ์เป็นเครื่องกำหนด เพื่อที่จะทำให้เด็กรู้สึกว่ามีที่พึ่งเมื่อถูกรังแกก่อน เด็กอาจมีการระงับอารมณ์ที่จะไม่โต้ตอบ และจะได้ไม่ใช้กำลังเป็นเครื่องตัดสินเมื่อถูกรังแกก่อน

ค. สำหรับพ่อแม่และครู

1. เพื่อช่วยให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่เกิดความหวาดกลัวอย่างไม่สมเหตุสมผล พ่อแม่และครูไม่ควรพูดหลอก หรือขู่ให้เด็กกลัวในบางสิ่งบางอย่าง เช่น เรื่องผี เรื่องที่เป็นนิทาน เช่น ยักษ์ ลีตัวประหลาด หรือสัตว์ที่มีรูปร่างน่าเกลียด เช่น ตุ๊กแก แมว (แมวโหลง แมวป่า แมวดำ) ฯลฯ

2. ควรมีความสม่ำเสมอในการลงโทษเด็ก ไม่ควรใช้อารมณ์เป็นเครื่องกำหนดการตุ วักกล่าว หรือทำโทษทางกาย ก็ควรมีการชี้แจงถึงเหตุผลที่ทำให้โทษเช่นนั้น

3. ควรมีความสม่ำเสมอในการฝึกเด็กให้มีลักษณะนิสัยตามที่สังคมต้องการ โดยพยายามหลีกเลี่ยงการบังคับข่มขู่

ง. สำหรับผู้บริหารระดับสูง

1. ในการคัดเลือกบุคลากรตั้งแต่ระดับสูง (การสอบบรรจุ) ควรเปิดโอกาสหรือสร้างแรงจูงใจให้ผู้สำเร็จการศึกษาทางด้านเด็กเล็กได้เข้ารับบรรจุเป็นครูเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ได้บุคลากรที่ตรงตามความสามารถ

2. การจัดชั้นเรียนในระดับโรงเรียนผู้บริหาร ควรให้ความสำคัญต่อครูผู้สอนชั้นเด็กเล็กให้มากขึ้น เพื่อที่จะเป็นแรงจูงใจให้ครูสนใจและเต็มใจที่จะมาสอนในชั้นนี้ จะได้ไม่เป็นที่ลักษณะการถูกบังคับ เพราะถ้าเป็นการบังคับ ครูอาจจะทำไปเพียงหน้าที่ แต่ปราศจากความรักความสนใจ

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. การนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในครั้งต่อไป

จากข้อมูลที่ค้นพบในการศึกษานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อมูลที่กล่าวถึงภาพรวมของพฤติกรรมที่เกิดขึ้น รวมถึงพฤติกรรมปลีกย่อยที่มีความเด่นชัด ที่ควรคำนึงถึง ในภาพรวมเหล่านี้ จะเห็นว่าในบางพฤติกรรมเด็กมีการแสดงออกถึงการพัฒนาที่ดี แต่ในบางพฤติกรรมก็เป็นการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม และพ่อแม่หรือครูก็มีการตอบสนองที่ดีและไม่เหมาะสมอยู่บ้างเช่นกัน ฉะนั้นในการศึกษาต่อไปควรมีการสร้างรูปแบบในการพัฒนาพฤติกรรมเด็ก โดยนำข้อมูลที่ค้นพบเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบที่ถูกต้อง ส่วนข้อมูลที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ก็ควรนำมาเป็นแนวคิดพื้นฐานที่ควรแก้ไขปรับปรุงต่อไป

2. ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการเสนอข้อมูลในภาพรวมและข้อมูลที่มีความเด่นชัดต่าง ๆ ที่หลากหลาย จึงมีข้อจำกัดในด้านกลุ่มประชากรที่ศึกษา ซึ่งศึกษาประชากรเพียงหมู่บ้านเดียว และนั่นจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาพฤติกรรมเด็กในวิธีการเช่นเดียวกันนี้ แต่ใช้ประชากรที่มีความหลากหลายในแต่ละภาคของประเทศไทย เพื่อศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบถึงความแตกต่างของพฤติกรรมเด็ก ในสภาพแวดล้อมที่ต่างต่างกันนี้จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเด็กอย่างไรบ้าง